

Szentlőrinc, a modell

Tavaly decemberi számunkban „Adalék a kritikai szocializmus-kritikához” címmel Andor Mihály reagált Trencsényi László előzőleg megjelent szenvedélyes írásának („Vágyakozás kritikai szocializmuskritikára”) egyik passzusára, amelyikben a szerző az egykori szentlőrinci iskolamodell példájára hivatkozott.

Tudom, hogy ma – idézem Andor Mihályt – „nem lehet a dolgokat úgy elmondani, ahogyan történtek, mert rögtön repül a vád, hogy a mesélő idehúz, vagy odahúz”. Vagy, teszem hozzá, ami még rosszabb, jönnek, akik mások megélt és megszenvedett történetét felhasználva, kisajátítva hazugságuk részévé teszik, úgy, hogy az ember, mielőtt észrevenné, máris idegen ügyek eszközévé, bábjává, cégérévé vált.

Tudom, nagyon súlyos mulasztás terhel. Szentlőrincről réges-régen meg kellett volna írnom, amit a kísérlet egykor elkötelezett híveként, hét évig munkatársaként, a történések részeseként, tanújaként, bírálójaként, végül a minden kritikát megfojtó, gátlástalanul rágalmozó propaganda célpontjaként tudok. A szentlőrinci kísérlet, a mindenkori értékeléstől függetlenül, neveléstörténetünk olyan meg nem történtté nem tehető fejezete, mely nélkül szakmai (és társadalmi) önismeretünk nem lehet teljes. Ehhez a Szentlőrinc ismerethez pedig kell a személyes, empirikus tanúvallomás. Is. Egyrészt, mert egy iskolakísérletet nem, vagy nem csak tézisei, deklarált elvi alapjai minősítenek – a „létező iskoláról”, a benne képződő viszonyokról, működő értékekről vagy azok bomlásáról csak az ottani mindennapok ismerője tud. Másrészt: Szentlőrinc nem egyszerű iskola volt, hanem maximálisan támogatott, védett, reklámozott kirakat. Nemcsak a propaganda vette szárnyai alá, és nemcsak az eszményítés szokványos, viszonylag tisztességes eszközeivel. Minden kísérlet torzulási, romlási hajlama a kritikátlanság, a valóságtól eltávolodó, kötelező „eszményítés” arányában nő. Ugyanakkor minél jobban deformálódik, annál hamisabb, megtévesztőbb látszatot kell fenntartania. Így aztán Szentlőrincet szükségszerűen betemeti a jóhiszemű illúziókkal kevert ferdtések, manipulált dokumentumok, agresszív hazugságok tömkelege.

Jellemző, hogy mikor 1976 tavaszán az Országos Pedagógiai Intézet a kísérletről „vitat” rendezett, *Gáspár László*, a kísérlet vezetője pár nappal korábban összehívta a Budapestre meghívottakat, hogy a várható, úgymond, támadásokra felkészüljenek. Bevezető szavai a következők voltak: „Most már mindannyian sárosak vagyunk.” Nem nehéz elképzelni, hogy az ilyen „sárosság-tudat”, az évek során súlyosbodva, később jutalmak és kitüntetések záporában edződve, milyen „őszinte tényfeltárást” motivál ma is. Szentlőrinc azonban nem csak egy iskoláról, nem is csak nevelésről, oktatásról szól. Sok egyéb mellett arról is, hogy a végtelenen ideológia-uralt, őrzítően túlpolitizált terepen az érdekek korlátlanul csomagolható „eszmékbe”, „ideákba”, sőt az államvallás rangjára emelt, tabuvá tett ideákba. Ilyen körülmények között az is lehetővé válik, hogy „közösségi” eszmék örve alatt végtelenen közösségellenes tevékenység folyjék. Ahol mindez lábra kap, ott a hatalmat kiszolgáló elvtelenség és amoralitás „a hit” vértetéjében parádézik, kisajátítva minden valóságos elkötelezettséget, megcsúfolva és hiteltelenné téve minden etikus magatartást, ott az elszabadult, brutális kontraszelekciónak immár nem ismer határokat. Ilyen körülmények között a munka, a tehetség, a felelős szakértelem helyébe

a szemérmetlen szerepjátszás lép, és a létalapját képező „politikum” minden szakmai, tárgyi szempontot és realitást maga alá gyűr.

Szentlőrincet a köztudatba a „baloldali értékek hordozójaként” sulykolták bele. Döbbenetes, hogy ez az imázs ma, negyed évszázad múltán is mennyire erős. A mai magyar értelmiség Szentlőrinc-képét is sokkal inkább a baloldali értékek iránt érzett ellenszenv vagy szimpátia határozza meg, mint a szentlőrinci oktatás és nevelés gyakorlata, hatékonysága, eredményessége. Persze erről az utóbbiról nem is lehet sokat tudni.

Röviden ki kell térnem Szentlőrincről 1976-ban történt „távozásom” okára és történetére, már csak azért is, mert Andor Mihály értesülései ezen a ponton hiányosak, és mert úgy érzem, témánk szempontjából nem lényegtelen.

Miután számos szakmai alapkérdést érintő kritikai megjegyzésem Szentlőrincen süket fülekre talált, az említett OPI-vita alkalmát felhasználva nyilvánosan fogalmaztam meg őket. Köztük az úgynevezett „minimum”-ot illető bírálatomat. Gáspár „minimum-elmélete” volt ugyanis az utolsó csepp a pohárban. Ezt hallva vált számomra világossá, hogy a kontroll- és mértékvesztésnek ilyen fokán a kísérlet eredeti értékei menthetetlenek.

Egy vég nélküli házi továbbképzés sokadik órájában hangzott el először az említett teória. Eszerint iskolánkban nem egy fiktív átlagra méretezett, hanem egy „minden egészséges tanuló által elsajátítható”, minimum-tantervben rögzítendő minimum-tananyagot kell tanítanunk. Ennél több tanítása és tanulása nem kötelező. A tanár a maga és az osztály igénye szerint taníthat ugyan többet és mást is, ezt azonban számonkérni, illetve jutalmazni nem megengedett. Ez ugyanis – jelentette ki Gáspár – a társadalom privilegizált rétegeinek gyermekeit előnyös helyzetbe hozza, így tehát osztályjellegű és igazságtalan. Miután meggyőződtem arról, hogy ébren vagyok, kimondtam magamban, hogy nem, ezt – többek közt a társadalom nem privilegizált rétegei és gyermekeik érdekében – nem vállalhatom.

A minimum-elméletről annyit még, hogy Gáspár később módosította, és pedig az általam javasolt, általa ingerülten lesöpört, majd saját leleményeként meghirdetett módszer szerint. A kötelező minimum alapjára épített differenciált, többlépcsős követelményrendszert az „egységes” minimummal szemben valójában én javasoltam (1976-ban), kivívva ezzel a megtorlást és kiközösítést.

Gáspárt 1978-ban Állami Díjjal jutalmazták munkásságáért.

Miért nem írtam Szentlőrincről? A létező szocializmus éveiben védett volt a kísérlet. Minden kritikai hangot hatalmi szó némitott el (lásd a „Kísérleti iskola” című film betiltása). Később viszont „a politikai mártíromság” szerepe, hamis glóriája taszított. Taszít ma is. A dolgokat ma sem lehet úgy elmondani, ahogy voltak. Azonnal repül a vád ... Igazat ma se lehet mondani. De kell.